

تصویر ۵

مقدمه

نقاشی بیان‌کننده احساس کودک و وسیله‌ای است برای بیان انگیزه‌های ناهشیار او. کارهای هنری کودک به شدت تحت تأثیر آرزوها و ترس‌های ناخودآگاه او قرار دارند. بین پاره‌ای از ویژگی‌های نقاشی کودکان مانند استفاده از رنگ‌های سرد و یا تیره، نارسایی در رسم خطوط، قرار دادن نقاشی در محل خاص از صفحه و حذف اعضای بدن، با بعضی از اختلالات خاص مثل اختلال در تکلم و مشکلات خواب کودک، رابطه معناداری وجود دارد.

با نقاشی، کودکان از تنش‌هایی می‌یابند. پویایی ذهن و بالا رفتن قدرت تمرکز در کودک رابطه مستقیمی با نقاشی و خلاقیت دارد. هدف نگارش این مقاله، اطلاع‌رسانی به خانواده‌ها و مربیان هنر در آموزش صحیح به کودکان و شناخت بیشتر نقاشی‌های کودک برای رشد و ارتقای هر چه بیشتر کودک است.

اهداف نقاشی کودکان

نقاشی در تشکیل شخصیت کودک اهمیت بسزایی دارد و به کودک امکان می‌دهد تا اطلاعات و اعمالی را که از دنیای بیرون کسب می‌کند از هم جدا سازد. در نقاشی کودک خود را از ممنوعیت‌ها رها می‌کند و ناخودآگاه درباره کشفیات و دلهره‌هایش صحبت می‌کند. به همین دلیل اگر به کودکان از سنین پایین تمرین و کپی را بیاموزیم، اشتباه بزرگی کرده‌ایم (فراری، ۱۳۷۳: ۱۰). نقاشی کودکان فقط یک وسیله پرورش خلاقیت و پختگی کودک نیست، بلکه آن را باید به‌عنوان یک وسیله تحقیق و مبادله با محیط اجتماعی در نظر گرفت (همان، ۱۳۷۳: ۱۱).

ویژگی‌های نقاشی کودکان

کودکان معمولاً در یک سالگی مداد در دست می‌گیرند و به جای خط کشیدن با آن بر روی کاغذ می‌کوبند بنابراین نمی‌توانند اثری بر جای گذارند. در ۱۸ تا ۲۰ ماهگی به‌طور کامل موفق به خط کشیدن می‌شوند (همان، ۱۳۷۳: ۱۹). خط‌خطی کردن برای بچه‌های ۱۸ ماهه بسیار مفید است چرا که ماهیچه‌های کوچک بدن

بررسی مراحل و ویژگی‌های نقاشی کودکان و تقویت خلاقیت

هما پروده

کارشناس ارشد ارتباط تصویری، دانشگاه شاهد، هنرآموز هنرستان رفیعی، رامسر، مازندران

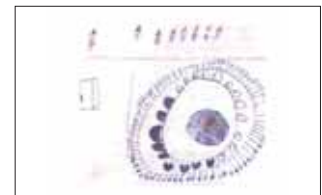
تصویر ۱. مارک سه سال و نه ماه

تصویر ۲. لیزا، پنج سال و شش ماه

تصویر ۳. روزا، هفت سال و شش ماه

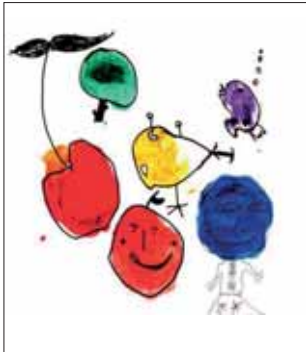

تصویر ۴. کلود، پنج سال و هفت ماه

چکیده

هدف از تهیه مقاله، شناخت مراحل نقاشی کودک و چگونگی آموزش و ایجاد خلاقیت در سنین پایین برای رشد استعدادهاى کودک و توجه والدین و مربیان هنر به محتوای بیانی نقاشی کودکان می‌باشد. روش انجام تحقیق، توصیفی و گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای بوده است.

کلیدواژه‌ها: نقاشی، کودکان، تقویت خلاقیت

تصویر ۸

تصویر ۹

تصویر ۱۰

تصویر ۱۱

احساسات درونی خود را نشان دهد. بنا به نظریه اشولر هائویک، کودک در سه سالگی خطوط عمودی را بیش از خطوط افقی رسم می‌کند زیرا بیانگر اظهار وجود کودک است. کودک سه ساله می‌تواند، دایره و یا فضای بسته و نیز شکل‌های مربع و مستطیل رسم کند. در اواخر سه سالگی شروع به کشیدن اشکالی می‌کند که شبیه خانه و یا خورشید است. در چهارسالگی خط‌نگاره‌های او کامل‌تر می‌شود در این سن، شمایی از آدمک نمایان می‌شود و کودک مرحله خط‌خطی کردن را پشت سر می‌گذارد و وارد مرحله تمثیلی می‌شود (فراری، ۱۳۷۳: ۲۱). (تصویر ۱)

در سن چهار و نیم سالگی کودک بدن آدمک را می‌کشد. در سن پنج سالگی آدمک علاوه بر چشم‌ها، بینی و دهان دارای بازو و پا نیز هست. در سن شش سالگی آدمکی که رسم می‌کند دارای گردن و دو دست هم هست که در انتهای بازو قرار گرفته است (فراری، ۱۳۷۳: ۳۴).
کودکی که در نقاشی‌هایش تصویر دارای حرکت را معرفی می‌کند، معمولاً فردی باهوش و فعال و از همسالانش اجتماعی‌تر است (تصویر ۲).
یکی از طرق بیان حرکت در نقاشی، نمایش تصویر به حالت نیمرخ است. (فراری، ۱۳۷۹: ۳۹).

نمادهای اصلی اندام‌ها

سر

سر معرف مرکز شخصیت و قدرت فکری است. کودکان، همیشه سرهای بزرگ ترسیم می‌کنند؛ ولی اگر سر، زیاد بزرگ باشد، نشانگر آن است که «من» کودک بیش از حد طبیعی است.

صورت

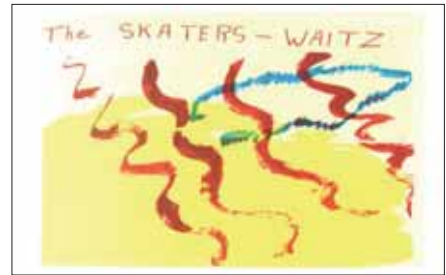
صورت چون بسیار اهمیت دارد، تنها کشیده می‌شود. کودکان پرخاشگر، جزئیات آن را بزرگ ترسیم می‌کنند؛ در حالی که کودکان خجالتی فقط گردی صورت را می‌کشند.

دهان و دندان‌ها

کشیدن دهان و دندان ممکن است معنی نیاز به خوراکی را نمایان سازد، همچنین به معنی پرخاشگری است. اگر لب‌ها بسته باشند، نشان‌دهنده تنش در کودک است.

تصویر ۶

تصویر ۷

آن‌ها زودتر ورزیده می‌شود و کودک رابطه میان احساسات درونی و حرکات بیرونی‌اش را تمرین می‌کند. (کروز، ۱۳۸۴: ۸۵).

تکامل نقش‌نگاری در کودکان طی پنج مرحله صورت می‌گیرد: ۱. اثر یا خط نامشخص؛ ۲. خط مشخص یا اشکال هندسی در هم؛ ۳. طرح یا در کنار هم قرار گرفتن چند شیء؛ ۴. اجتماع چندین شکل مختلف؛ ۵. تصویرنگاری (فراری، ۱۳۷۳: ۱۹).

خط‌های افقی قبل از خطوط عمودی ظاهر می‌شوند ولی به‌طور کلی در مرحله اول، کودک خطوطی در جهت‌های مختلف رسم می‌کند خواه به‌صورت افقی و عمودی و یا دایره‌ای.

در دو سالگی خطوط دایره‌ای و زاویه‌دار ظاهر می‌شوند. در سن دو و نیم سالگی با بیشتر شدن قدرت عضلانی، هنگام ترسیم خط، مراقب است تا از محدوده معین خارج نگردد. او به دلخواه خود چندین حرکت را تکرار می‌کند تا اینکه نخستین خط‌نگاری او که از چندین حلقه تشکیل شده به دست آید؛ و بالاخره خط‌های فنری شکل ظاهر می‌شود (فراری، ۱۳۷۳: ۲۰).

در فاصله دو تا سه سالگی، کودک به ساخت اشکال روی می‌آورد. اولین شکل‌ها، به‌صورت بعلاوه (+)، ضربدر (x)، دایره‌های اولیه، مثلث و مربع هستند که به تدریج، کودک شروع به ترکیب آن‌ها می‌کند (کروز، ۱۳۸۴: ۸۶).

در سه سالگی خط‌نگاری کودک دیگر فقط برای لذت بردن از حرکت نیست، بلکه مایل است

که اشیا را زنده فرض می‌کند، در نقاشی نیز خطوط و اشکال مختلف را جان‌دار حس می‌کند. کودکان صحبت از خط‌های بلند «بالدار» خطوط نوک‌تیز «مردم‌آزار» می‌کنند. به نظر آن‌ها خطوط منحنی «غمگین» و خطوط افقی «خواب‌آلود» جلوه می‌کند. این‌گونه برداشت، به کودک امکان می‌دهد که اشکال و رنگ‌ها را فاقد محتوای مخصوص حس کند. بنابراین او دارای حساسیتی برای تجربه است که می‌توان آن را با آموزش هنری هوشمندانه پرورش داد (همان: ۱۷۶).

برون‌افکنی از طریق خط و فضا

خط دارای بار شدید بیانی و قدرت وجودی خاصی است که پویایی و بنیان شکل از آن ناشی می‌شود (فراری، ۱۳۷۳: ۸۶). در نقاشی‌های کودکان ضعف عصبی، با فشردگی و کوتاهی خطوط و پرخاشگری با قطعه قطعه کردن و به هم پیچیدن خطوط نشان داده می‌شود (همان: ۸۷) (تصویر ۵ و ۶).

کودکان خجالتی خطوط را کوتاه، ترسیم می‌کنند. این کودکان در گوشه کاغذ و یا در قسمت محدودی از فضای کاغذ نقاشی می‌کنند. این نشانگر عدم اطمینان و اعتماد به خود است؛ بنابراین به تشویق نیاز دارند (همان: ۸۹).

به‌کارگیری رنگ در نقاشی کودکان

در نقاشی کودکان گاه تنه درخت زرد و آسمان صورتی است. احساس کودک به هر چیز رنگ تازه‌ای می‌دهد (محمدی صبا، ۱۳۹۰: ۳۹). بین رنگ و زندگی عاطفی کودک با توجه به دوران تکاملی او حالتی موازی وجود دارد. کودک در سه تا شش سالگی که تحت‌تأثیر فشارهای درونی است، علاقه زیادی به رنگ دارد و آن را بر شکل مقدم می‌داند. کودکان سازگار، در نقاشی‌هایشان، به‌طور متوسط از پنج رنگ استفاده می‌کنند. در حالی که کودکان گوشه‌گیر بیشتر از یک یا دو رنگ استفاده نمی‌کنند. (فراری، ۱۳۷۳: ۹۴). (تصویر ۷ و ۸ و ۹)

در سنین یازده یا دوازده سالگی است که نوجوانان می‌فهمند رنگ‌های اشیا قابل تغییرند، بنابراین بهتر است آن‌ها را زودتر از موقع مجبور به درک این بینش نکنیم، (همان: ۹۶).

از نظر آموزشی بهتر است به کودک وقت لازم، راه، برای پدید آوردن ارتباط فردی او با رنگ‌ها، بدهیم تا نیروی ابتکار او از بین نرود (همان: ۹۱).

چشم‌ها

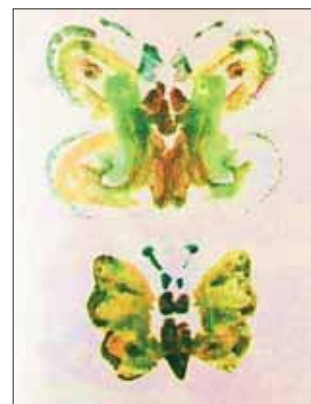
چشم در نقاشی کودک اجتماعی بودن کودک را نشان می‌دهد. کودکان خودستا چشم‌ها را با حالت وحشی می‌کشند؛ دختران چشم‌ها را خیلی بزرگ می‌کشند چون چشم‌ها ارزش زیبایی نیز دارند.

دست‌ها و بازوها

در دوران اولیه زندگی کودک، کشیدن دست و بازو برای شناخت محیط اطراف زیاد به کار می‌رود. در مرحله بعد، به‌عنوان پیشرفت «من» و سازگاری اجتماعی به کار می‌آید. کودکان درون‌گرا، برای آدمک، پا نمی‌گذارند و یا او را به حالت نشسته نقاشی می‌کنند.

تصویر ۱۲

تصویر ۱۳

تصویر ۱۴

بالاتنه

بالاتنه اگر باریک و لاغر کشیده شود، مشخص‌کننده این است که کودک از اندام خود ناراضی است یا ممکن است نشان‌دهنده ضعف جسمانی واقعی باشد (همان: ۱۰۳).

ویژگی‌های نقاشی کودکان

شفافیت: کودک در ابتدا واقعیت بیرونی را نسخه‌برداری نمی‌کند بلکه آن را چنان که شناخته است معرفی می‌کند. در نقاشی‌ها، قسمت‌هایی از اشیا و یا اشخاص که قابل رؤیت نیستند، به‌طور کامل نشان داده می‌شود. به‌طور مثال: زانو و ساق پا از زیر شلوار. وقتی که کودک می‌آموزد درخت‌ها دارای ریشه هستند، در نقاشی‌هایش درخت را با ریشه‌اش نشان می‌دهد. روش کار کودک بصری نیست، بلکه ذهنی است (فراری، ۱۳۷۹: ۴۷).

سنی که کودک مرحله شفافیت را کنار می‌گذارد فقط به پرورش فکری او بستگی ندارد، بلکه محیط و آموزش نیز در آن مؤثر است. (همان: ۴۹). (تصویر ۳)

نقاشی به‌صورت واژگون: این امر اغلب

وقتی اتفاق می‌افتد که کودک شش یا هفت ساله می‌خواهد کوجه‌ای را با تمام خانه‌ها ترسیم کند. لذا بعد از کشیدن خانه‌هایی که در مقابل او هستند، کاغذ را برمی‌گرداند و در طرف دیگر آن خانه‌هایی رسم می‌کند که در پشت سرش قرار دارند. این درک حجم و فضا منحصر به کودکان است. (فراری، ۱۳۷۳: ۴۹). (تصویر ۴)

جان‌دارپنداری: کودکان با اشیا اطرافشان

ارتباط عاطفی برقرار می‌کنند. کودک همان‌طور

انواع نقاشی‌های کودکان

(نقاشی آزاد، نقاشی از روی مدل، موضوع تمثیلی، براساس داستان، نقاشی گروهی) هر کودکی که دارای خصوصیات روانی مخصوص به سن و سال خود است. تمحیل یک موضوع اجباری کار اشتباهی است و قدرت خلاقیت او را کاهش می‌دهد (همان: ۱۸۵).

جنبه‌های مثبت کار گروهی: کمک متقابل، ممنوعیت کمتر، بحث دسته‌جمعی تمرین خوبی برای غنی کردن اطلاعات و پرورش دادن نیروی تخیل در کودک است. برای کودکان کمتر از شش ساله، کار گروهی غیر ممکن است، زیرا کودکان در این سن دارای خودبینی هستند که تبادل اندیشه میان آن‌ها را بسیار دشوار می‌کند (همان: ۱۹۰).

تکنیک‌های نقاشی کودکان

۱. کولاژ، ۲. چاپ با مواد مختلف، ۳. قرینه‌سازی و تکمیل آن، ۴. تصویرسازی

۱. کولاژ: طرحی دوبعدی است که از چسباندن لوازمی مانند پارچه، کاغذ، فلز، پلاستیک، و ... به یکدیگر ساخته می‌شود. (تصویر ۱۰).

۲. چاپ با مواد مختلف: نسخه‌برداری از روی برگ درختان، تهیه مهر از سیب‌زمینی (تصویر ۱۱).

۳. قرینه‌سازی: ابتدا کاغذی را از وسط تا می‌زنند و با مداد تصویر یک نیمه شکل متقارن مانند پروانه، بر روی آن می‌کشند، سپس آن را رنگ‌آمیزی کرده و نیمه دوم کاغذ را روی نیمه اول قرار می‌دهند که یک شکل متقارن ایجاد می‌شود. (گلینسکایا، ۱۳۷۷: ۸۰) (تصویر ۱۳).

۴. تصویرسازی: در این مرحله کودک به کمک لکه‌های رنگ پدید آمده روی مقوا، سعی در به وجود آوردن تصویر می‌کند. کودکان مختلف از یک لکه تعابیر متفاوتی را بیان می‌کنند. این تعابیر با زندگی و احساسات شان مرتبطند و همه تصاویر تصادفی، از نظر یک روانکاوانه نشانه و قابل تفسیر هستند (هاشمی، ۸۸: ۱۱۳) (تصویر ۱۴ و ۱۵).

در تصویر ۱۵، درخت با اجزای یک صورت خشن تصویر شده است. گلین وی توماس^۲، در کتاب «مقدمه‌ای بر روان‌شناسی نقاشی کودکان» می‌نویسد، درخت احتمالاً بازتاب احساسات ناخودآگاه کودکان درباره خودشان است. (هاشمی،

تأثیر نقاشی بر تقویت خلاقیت در کودکان

خلاقیت قابلیت‌هایی است که در همگان وجود دارد، اما نیازمند پرورش و تقویت است. خلاقیت یعنی توانایی دیدن به شیوه‌های جدید، شکستن مرزها. خلاقیت برآیند فرایندهای ذهنی و شخصی فرد بوده و به تولیدات و آثاری نو و بدیع منجر می‌شود. (محمدی صبا، ۱۳۹۱: ۳۷).

آموزش مشاهده صحیح به کودک، دارای نقش اساسی است. دید کودکان از محیط بیرونی را می‌توان به دو طریق هدایت کرد: ۱. دید واقع‌گرایانه. ۲. دید زیبایی‌شناسی، مانند جلب نظر آن‌ها به رگه‌های زیبای چوب، بافت در پوست درختان، چهره‌های نژادهای مختلف انسانی و غیره. مشاهده صحیح موجب طرح سؤالات جدید در کودک می‌شود. کنجکاوی و پژوهش برای حل و پاسخ‌گویی به این سؤالات، ذهن کودک را همواره زنده و پویا نگه می‌دارد. (عارف‌نیا، ۱۳۷۵: ۱۶۴).

شیوه‌های مناسب فضا سازی برای نقاشی کودکان

والدین می‌توانند با تعیین محلی برای کار کردن کودک خود، و تهیه لوازم مناسب برای او، در برانگیختن علاقه و رشد وی نقش مهمی ایفا کنند. کودک به محل گیرایی نیاز دارد، حتی اگر فقط گوشه‌ای خلوت از آشپزخانه باشد. (فراری، ۱۳۷۳: ۱۸۹).

نتیجه‌گیری

نقاشی برای رشد جسمی و عاطفی و تخلیه روانی کودک و ایجاد تعادل در او نقش عمده‌ای دارد. نقاشی، کودک را از تنش‌ها رها می‌سازد و با موفقیت در نقاشی اعتماد به نفس کودک بالا رفته و قدرت سازگاری او با محیط نیز زیاد می‌شود. کودک باید آزاد و دارای امکاناتی باشد که بتواند خود را راحت حس کند و از عمق وجودش به شیوه خودش با محیط اطرافش ارتباط برقرار کند. با پرورش قدرت خلاقه در کودک می‌توان مسیر زندگی او را به سمت موفقیت و پیشرفت هدایت کرد.

شیوه‌های آموزش به کودکان با توجه به مراحل سنی کودک، متفاوت است. با شناخت بیشتر شخصیت هر کودک در هر مرحله از رشد، می‌توان به او، در شکوفایی استعدادهايش، کمک

تصویر ۱۵

پی‌نوشت‌ها

1. Gluck
2. Glein.V.Tomas

منابع

۱. احمدی، مسعود، مراحل تکمیل نقاشی کودکان از تولد تا سیزده سالگی، مجله رشد آموزش هنر، شماره ۲۱، بهار ۱۳۸۹، صفحه ۱۲ تا ۱۷.
۲. عارف‌نیا، فرشته، نقاشی کودک و خلاقیت، مجله نامه فرهنگ، شماره ۲۴، زمستان ۱۳۷۵، صفحه ۱۶۰ تا ۱۶۷.
۳. فراری، انا اولیوریو، نقاشی کودکان و مفاهیم آن، ترجمه عبدالرضا صرافان، دستان، تهران، ۱۳۷۳.
۴. کروزر، ساندر، کار خیران، دلارام، اولین چشم‌انداز جهان / نگاهی به دوره‌های سنی نقاشی کودکان، مجله کتاب ماه کودک و نوجوان، شماره ۹۷ و ۹۸، آذر ۱۳۸۴، صفحه ۸۴ تا ۸۸.
۵. گلینسکایا، آموزش طراحی و نقاشی در دوره دبستان، ترجمه نازلی اصغرزاده، دنیای نو، تهران، ۱۳۷۷.
۶. محمدی صبا، جواد، نقاشی کودکان و نقش آن در پرورش خلاقیت، مجله رشد آموزش هنر، شماره ۴، تابستان ۱۳۹۱، صفحه ۳۶ تا ۴۱.
۷. هاشمی، نسرتین، دکتر سیدمحمد فدوی، تحلیل نقاشی‌های کودکان، مجله نگره، شماره ۱۲، پاییز ۱۳۸۸، صفحه ۱۰۷ تا ۱۱۷.